

De moderne levensloop is een labyrint (In: Volzin 16, 23 augustus 2013)

Door Frits de Lange

Mensen leven langer dan ooit, maar weten aan dat lange leven steeds minder duurzame betekenis te geven. Hun leven lijkt wel een doolhof. Ethicus Frits de Lange reikt een ander beeld aan: het leven als labyrint. Kronkelig maar niet zonder uitweg of doel. "Volwassen worden is een levenslange innerlijke weg."

De individualisering van de samenleving lijkt een onstuitbare sociologische trend. Steeds meer mensen wonen voor kortere of langere tijd alleen, omdat ze dat willen, of omdat hen dat (door een scheiding of verlies van een partner) overkomt. Naast het traditionele kerngezin zijn er de LAT-relaties, worden homohuwelijken gesloten, patchwork-families gevormd, leefgemeenschappen gesticht, of kiezen mensen ervoor om op zichzelf te blijven. Individualisering is ook een culturele trend: we verstaan onszelf het liefst als autonoom individu, dat zelf kiest hoe hij zijn leven wil inrichten en met wie hij wil samenleven. Dat mensbeeld is een breed gedragen ideaal. Maar het valt niet mee er vorm aan te geven. Hoe iets van je leven te maken, als het traditionele huwelijk geen model meer is?

In de Duitse Evangelische Kerk (EKD) is beroering ontstaan, na de publicatie afgelopen juni van een Orientierungshilfe over de toekomst van het gezin. Het EKD-geschrift (te downloaden via <http://www.ekd.de/EKD-Texte/2013.html>) wil recht doen aan de nieuwe veelvormigheid van samenlevingsverbanden en wil ertoe bijdragen dat de meest kwetsbaren in de samenleving (kinderen, vrouwen, ouderen) een stabiel en veilig thuis kunnen ervaren. Generaties kunnen ook in andere gezinsverbanden met elkaar samenleven. Elk huishouden waarin kinderen worden opgevoed, is nu te beschouwen als een gezin. De brochure gaat vervolgens uitgebreid in op de verdeling van werk en vrije tijd, opvoeding

en zorg, huiselijk geweld. En passant, in een korte theologische paragraaf laat de EKD dan – heel moedig – de opvatting los dat het burgerlijk huwelijk tussen man en vrouw een goddelijke instelling zou zijn, ‘tot de dood hen scheidt’.

En daar spitst zich nu de kritiek op toe, niet alleen van Rooms-Katholieke bisschoppen, maar ook uit eigen kring. ‘Deze nieuwe gezinsnota laat zich lezen als een compendium van het linkse protestantisme van begin jaren zeventig, ‘klinkt het protest. Nu heeft het protestantisme nooit zoals de RK-kerk het huwelijk als een heilig sacrament beschouwd. Luther achtte het huwelijk als een ‘wereldlijk ding’. Maar hij bleef erbij dat het een scheppingsordening was, door God bij de grondlegging der wereld ingesteld. Het is niet goed dat de mens alleen zij, zo opent de EKD nu haar brochure met het scheppingsverhaal uit Genesis. De mens is een gemeenschapswezen, dat anderen nodig heeft om tot zijn identiteit te komen. Maar wie die ander is, daarover laat de Orientierungshilfe zich niet met zoveel woorden uit. Man of vrouw, geliefde of vriend, van welk geslacht – eigenlijk doet het er niet wezenlijk toe. Het (goede) huwelijk tussen man en vrouw mag je nog steeds als een godsgeschenk zien, zegt de EKD. Maar mede op grond van de bijbel moet je concluderen: ‘Het samenleven in huwelijk en gezin is belangrijk, maar niet de enig mogelijk levensvorm.’ Was Jezus zelf niet vrijgezel?

De brochure lijkt het liberale autonome individu als maatstaf te ervaren, al wijst het er tegelijk op dat dit individu is aangewezen op anderen. De conservatieve kritiek op het EKD-geschrift is begrijpelijk. ‘Zwischen Autonomie und Angewiesenheit’ luidt ook de titel. De EKD pleit niet voor fundamentele kritiek op, maar voor een amendement op het liberale mensbeeld: het *sociale individu*.

Ruimte voor groei

De discussie in de kerk op de individualisering lijkt zich echter zo te verengen tot een discussie over samenlevingsverbanden. Ik denk echter dat het werkelijke probleem waarmee de individualisering ons opzadelt zo maar ten dele wordt onderkend. Helpt de Orientierungshilfe ons werkelijk verder? Niet alleen de levensvorm, ook de levensloop vraagt immers om ethische aandacht en spirituele begeleiding. Mensen snakken naar een geestelijke Orientierungshilfe op hun individuele levensweg, in welke vorm ze ook met anderen samenleven. Er is veel gewonnen als we erkennen dat we voor onze identiteit aangewezen zijn op anderen. Maar hoe we gaandeweg onszelf daarin moeten blijven en worden, dat is dan

nog steeds de grote vraag. De kerkelijke discussie gaat nu over de sociale *ruimte*. Maar de vraag waar mensen vandaag minstens zo mee zitten gaat over hun leven in de *tijd*.

We leven statistisch gezien langer dan ooit tevoren, maar weten er steeds minder duurzame betekenis aan te geven. De moderne levensloop is geen standaardbiografie meer van jong zijn, trouwen en met pensioen gaan. Ook al geloof je heilig in het huwelijk, dan nog kan het stuk gaan en moet je verder. Wat is de zin en betekenis van de breuken en overgangen in je leven? Het zou jammer zijn als de bijdrage van de christelijke traditie zich zou beperken tot een pleidooi voor een sociaal mensbeeld (de vrijzinnigen) of het burgerlijk huwelijk (de conservatieven). Zij heeft toch ook veel in huis als het gaat over menswording als een proces van groei, crisis en wedergeboorte? De kerkvader Augustinus zette ooit daarvoor de toon in zijn visie op de levensloop: het leven is meer dan opgaan, bloeien en verzinken, het is een groei die uitmondt in het aanschouwen van God. Het leven heeft behalve een maatschappelijke buitenkant ook een geestelijke binnenkant. Volwassen worden, tot volle wasdom komen, daar ben je niet mee klaar als je eenentwintig bent of maatschappelijk gesetteld, dat is een levenslange innerlijke weg. (Ik merk zelf dat die pas goed lijkt te beginnen als je al een eind op weg bent in je leven...). Nu de levensloop geen rechte weg meer is naar een burgerlijke carrière (voor de man) of een groot gezin (voor de vrouw), moet de levensweg dan voor ons allemaal een doolhof worden, waarin we dreigen vast te lopen?

Staat van verwarring

In de christelijke traditie heeft het beeld van het leven als labyrint oude papieren. Het stamt uit nog oudere tradities. In de kathedraal van Chartres kun je er meditatief één lopen. Je weet niet waar je aan begint, als je er binnengaat. Soms lijkt het alsof je weer helemaal terug bij af bent, hoe verder je komt. Maar – en dat is het verschil met een doolhof – er is de belofte dat, als je volhardt in je loop en het niet opgeeft, je uiteindelijk deel krijgt aan God. Je wordt verenigd met Christus, symbool van je ware Zelf. Je levensweg lijkt zich steeds meer te verengen, maar tenslotte word je in de ruimte gezet.

In de Griekse mythe van Ariadne woont in het labyrint op Kreta een monster dat bevochten moet worden; de Minotaurus, half mens, half god. De mythe schetst een herkenbaar beeld van de levensloop. Je kunt daarin je tot op het allerlaatste toe nog plotsklaps in 'donkere nachten'

belanden, ervoer de Middeleeuwse mysticus Johannes van het Kruis. Maar uiteindelijk is er voor wie volhardt in de verwachting het thuiskomen, de wedergeboorte, de verlossing, de vereniging van de ziel met Christus – of hoe je die ervaring van totale vervulling en voltooiing ook maar kunt noemen.

De liberale mensvisie van het autonome individu heeft eigenlijk geen oog voor zo'n persoonlijk ontwikkeling. Zij spreekt wel over zelfontplooiing, maar verstaat daaronder de gestage ontvouwing van iemands aangeboren talenten in een rationeel levensplan. Dat je door toevallige ontmoetingen, uiterlijke gebeurtenissen, innerlijke crises heen kunt veranderen, ja totaal iemand anders kunt worden dan die je was, is onvoorstelbaar. De politiek filosoof John Rawls wist wel dat Saulus op de weg naar Damascus een Paulus werd, maar wilde en kon in zijn liberale mensbeeld met zo'n persoonlijke transformatie geen rekening houden. Het liberalisme gaat uit van een leeftijdloos zelf dat zichzelf genoeg is. Het is een statisch mensbeeld, dat, aldus Ad Verbrugge in zijn nieuwe boek over de liefde, geen rekenschap aflegt van 'de staat van verwarring' waarin de moderne mens innerlijk verkeert en van de breekbare verbindingen met anderen die we voortdurend aangaan. Verwarring, zegt Verbrugge, moet je ook in de letterlijke zin nemen: als 'warre', als *war*: wij zijn in ons leven soms in oorlog met onszelf, fase na fase, breuk na breuk.

Ego loslaten

Wie werpen zich dan op als de moderne Ariadnes die ons een draad meegeven om ons uit het labyrint van de moderne levensloop te geleiden? Bestsellerauteurs als de Vlaamse psychiaters Paul Verhaeghe (Identiteit) en Dirk de Wachter (Borderline Times) analyseren en beschrijven de krochten van de doolhof van de gespleten, overbelaste, verdwaalde, en vermoeide zielen van de 21e eeuw haarfijn. Maar wie biedt er geestelijke leiding? Kerken laten een kans lopen als ze nu niet ook in de schatkamers van de spirituele en mystieke tradities van de mensheid duiken. Alleen al hun eigen traditie, van Augustinus via Eckhart tot en met John Bunyan, is rijk gevuld. Ik laat me zelf ook graag inspireren door hedendaagse mystieke denkers als Joseph Campbell, die laat zien dat veel godsdiensten en mythen eenzelfde visie op het leven als 'reis' delen. In zijn klassieker 'De held met duizend gezichten' brengt hij die reis in kaart. Elk mens is een held met een roeping, een missie. Die moet je eerst willen ontdekken. 'Als je mij wilt leren kennen, vraag dan

niet waar ik leef; of wat ik graag eet; of hoe ik mijn haar kam; maar vraag me waarvoor ik leef, heel gedetailleerd, en vraag me wat mij naar mijn mening er van afhoudt om volledig te leven voor de zaak waarvoor ik leven wil', schreef de monnik Thomas Merton, die er lang over deed uit te vinden dat hij dat moest worden. Als jij eenmaal hebt onderkend wat jouw roeping is en de moed hebt er op in te gaan, dan stort je jezelf in een ongewis avontuur. Je stuit op heftige weer- en tegenstand, en onderweg sterf je duizend doden. Maar je vindt, als je er oog voor hebt, ook verrassende helpers aan je zijde. Deel van je missie is dat je gaandeweg leert je ego los te laten. Zelfwording vindt pas plaats door het afsterven van het kleingeestige 'kijk mij eens!' in de overgave aan een Werkelijkheid die oneindig eerder en groter is dan je individuele autonomie. Carl Gustav Jung noemde dit proces 'individuering'. Het is maar een paar letters verschil met 'individualisering', maar meer aandacht ervoor zou ons vandaag goed kunnen helpen om beter onze weg te vinden in het labirint van de levensloop.

Frits de Lange, hoogleraar Ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit, leidt van 20 – 26 oktober a.s. een week op Kreta over de levensloop ('De draad van Ariadne').
Zie www.evdaimonia.nl. Bovengenoemd EDK-document is te downloaden op: <http://www.ekd.de/EKD-Texte/2013.html>.